

अत्यंत महत्वाचे

प्रकरणांच्या टोलवा-टोलवीस आळा घालणेबाबत -
विधानसभा/विधान परिषद प्रश्न, प्रस्ताव, ठराव,
निवेदने इ. यांचे हस्तांतरण अन्य विभागांना
करण्याबाबतची कार्यवाही.

201601061038382807

महाराष्ट्र शासन,
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक, क्रमांक:-शाकाप-१०९१/८/१८ [र. व का.],
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२,
दिनांक : ११ जुलै, १९९१

- पहा :- १] शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक-शाकाप-१०८४/४०/
१८ [र. व का.], दिनांक २८ मे, १९८४.
२] शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक-शाकाप-१०८४/४०/
१८ [र. व का.], दिनांक २७ जून, १९८४.
३] शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक-शाकाप-१०८७/११/
१८ [र. व का.], दिनांक २. ४. १९८७.
४] शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक-शाकाप-१०८७/२३/
१८ [र. व का.], दिनांक १६. ६. १९८७.
५] शासन परिपत्रक, सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक-शाकाप-१०८८/१५/
१८ [र. व का.], दिनांक २४ मार्च, १९८८.

प रि प त्र क

मंत्रालयीन विभागांकडे सोपविण्यात आलेल्या कामकाजाची यादी कार्य
नियमावलीत देण्यात आलेली आहे. सदर कार्यनियमावलीत देण्यात आलेल्या विषयांची
यादी हो टोबळ स्वस्माचो आहे. विविध विभागांकडे सोपविलेल्या विषयाचे सम्यक
तपशीलवार विवेचन कार्यनियमावलीमध्ये अंतर्भूत असणे अपेक्षित नाही, तसेच एकाच
विषयाचा दुस-या विभागाशीही संबंध असण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.
शासकीय कामकाजाचा वाढता व्याप व गुंतागुंत लक्षात घेता एखादा विषय कोणत्या
विभागाने हाताळावा याबाबत प्रामाणिक मतभेद असण्याची शक्यता गृहीत धरून देखील
मंत्रालयीन विभागांमध्ये विधानसभा/विधान परिषद कामकाज हाताळण्याबाबत होत
असलेली टोलवा-टोलवी ही अत्यंत खेदजनक बाब आहे. मंत्रालयीन विभागांच्या या
प्रवृत्तीमुळे बऱ्याच वेळा विधान सभा/विधान परिषद प्रश्न, ठराव, सूचना इ. विधान
मंडळाच्या दैनंदिन कामकाजाशी संबंधित प्रस्तावांची माहिती विधानमंडळ सचिवालयाकडे
विहित सुद्धीत पाठविण्यात येत नाही. परिणामतः वस्तुस्थितीवर आधारित
नसलेल्या प्रश्न, ठराव, प्रस्ताव अथवा राज्य शासनाशी संबंधित नसलेल्या विषयांवर विधान
मंडळाच्या दोन्ही सभागृहांत चर्चा उपस्थित करण्यात येते व त्यावेळी "हो बाब
वस्तुस्थितीवर आधारित नाही" किंवा "राज्य शासनाचा याच्याशी संबंध पोहोचला"

नाही. " अशी प्रथमिक उत्तरे देणे अतिशय अडचणीचे ठरते व त्यामुळे क्वचित् प्रकरणी शासनाच्या कामकाजाच्या पध्दतीबाबत टीका होते. काही वेळा मंत्रालयीन विभागांनी ^{माहिती} वेळेवर न पाठविल्याने किंवा उशीरा पाठविल्याने महाराष्ट्र विधानमंडळास सदर प्रश्न ठराव इ. स्वीकृत करावा किंवा नष्टी याबाबत निर्णय घेणे कठीण होते व तसे प्रश्न व्यपगत होतात. विधानमंडळ सदस्यांनी दिलेले प्रश्न व्यपगत झाले तर त्यांच्या हक्कावर गदा आणल्या-सारखे होते व त्यामुळे सदस्य नाराज होतात. विधान सभा/परिषद यां-मधील कामकाज सुरळीतपणे चालण्यासाठी शासनाने वेळोवेळी आदेश/सूचना काढलेल्या आहेत. तथापि, त्यांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात येत नाही, असे दिसून आले आहे. तेव्हा यासंबंधात यापूर्वी काढण्यात आलेल्या सर्व आदेशांचे/सूचनांचे अधिक्रमण करून विधान परिषद/विधान सभा कामकाजासंबंधात चालील सुधारित आदेश निर्गमित करण्यात येत आहेत :-

२. जेव्हा मंत्रालयीन विभागांकडे विधान सभा/विधान परिषद प्रश्न, प्रस्ताव, ठराव, सूचना अथवा अन्य नैसर्गिक बाबी विधानमंडळ सचिवालयाकडून पाठविण्यात येतात आणि ज्या विभागांकडे ते पाठविण्यात येतात, त्यांच्याशिवाय अन्य विभागांशीही प्रकरणातील विषयाचा संबंध असेल तर ती प्रकरणे अन्य विभागांकडे हस्तांतरित न करता, "भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद १६६ अन्वये तयार केलेल्या नियमावलीतील नियम १५ अनुसार देण्यात आलेले शासनाच्या कामकाजासंबंधी अनुदेश " ह्या पुस्तिकेतील अनुदेश क्रमांक ५४[१] व [२] [प्रश्नाबाबत] आणि ५४-अ [१], [२] व [३] [प्रस्तावाबाबत] ह्या अन्वये दिलेल्या अनुदेशांत अनुसरून कार्यवाही करणे आवश्यक आहे.

तात्काळ संदर्भासाठी वरील अनुदेश उद्धृत केले आहेत :-

५४ [१] जेव्हा विधान सभेच्या किंवा विधान परिषदेच्या रखाद्या सदस्याने विचारलेला प्रश्न निरनिराळ्या मंत्र्यांच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या विभागांशी संबंधीत असेल तेव्हा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाच्या सचिवांनी असा प्रश्न ज्या विभागाकडे पाठविला असेल त्या विभागाच्या प्रभारो मंत्र्यांनी त्याचे उत्तर दिले पाहिजे.

[२] असा प्रश्नास उत्तरे देण्यापूर्वी, उपरोक्त मंत्र्यांनी त्या प्रश्नाचे जे भाग इतर विभागांशी संबंधित आहेत त्या भागाविषयी यावयाच्या उत्तरा-बाबत त्या संबंधित विभागांच्या प्रभारो मंत्र्यांशी विचारविनिमय केला पाहिजे.

५४-अ [१] जेव्हा महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाकडून राज्य विधानमंडळाच्या कोणत्याही सभागृहात मांडण्यासाठी योजिलेले रखादा ठराव किंवा प्रस्ताव

कोणत्याही विभागाला मिळाला असेल आणि त्या ठरावाचा किंवा प्रस्तावाचा विषय हा, ज्या विभागास मिळाला आहे त्या विभागाशी आणि दुस-या एखाद्या विभागाशी किंवा विभागांशी सुध्दा संबंधित असेल तेव्हा ज्या विभागास असा ठराव किंवा प्रस्ताव मिळाला असेल त्या विभागाने त्यावर कार्यवाही केली पाहिजे आणि त्या प्रयोजनार्थ अशा विभागास अशा संबंधित विभागाचा किंवा विभागांचा त्या ठरावाशी किंवा प्रस्तावाशी जितपत संबंध येत असेल तितपत त्या दुस-या विभागाला किंवा विभागांना त्या ठरावाबाबत किंवा प्रस्तावाबाबत आपले दृष्टीकोन कळविण्यास फर्मावितर येईल.

[२] जेव्हा अशा कोणत्याही ठरावाचा किंवा प्रस्तावाचा विषय, तो ज्या विभागास मिळाला आहे त्या विभागाशी संबंधित नसेल तेव्हा त्या विभागाने असा ठराव किंवा प्रस्ताव, जो ज्या विभागाशी संबंधित असेल त्या विभागाकडे हस्तांतरित केला पाहिजे आणि त्यानंतर ज्या विभागाकडे तो अशा रितीने हस्तांतरित करण्यात येईल त्या विभागाने परिच्छेद [१] मध्ये नमूद केलेल्या रीतीने त्यावर कार्यवाही केली पाहिजे.

[३] उपरोक्त ठरावावर किंवा प्रस्तावावर परिच्छेद [१] किंवा [२] अन्वये कार्यवाही करणा-या विभागाच्या प्रभारी मंत्र्यांनी त्या ठरावाचे किंवा प्रस्तावाचे उत्तर दिले पाहिजे.

परंतु त्या विभागाच्या प्रभारी मंत्र्यांना, मुख्यमंत्र्यांची आगाऊ संमती घेऊन दुस-या कोणत्याही मंत्र्यांना अशा ठरावाचे किंवा प्रस्तावाचे उत्तर देण्याविषयी दिनेंती करता येईल. "

३. वरील अनुदेश विचारात घेता सर्वसाधारणपणे विधानमंडळ सचिवालयकडून प्राप्त झालेले प्रश्न किंवा प्रस्ताव यांची टोलवा-टोलवो करण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. कारण, ज्या विभागाकडे असे प्रश्न/अशासकीय प्रस्ताव प्राप्त झालेले असतील त्या विभागानेच हाताळावयाचे आहेत. परंतु अपवादात्मक परिस्थितीत असे प्रश्न अन्य विभागाने हाताळणे योग्य आहे, असे, त्या विभागाच्या सचिवांना वाटत असल्यास, त्यांनी, शासनाच्या कार्यनियमावलीच्या नियमांतील विभागवार विषय वाटपाच्या सूचीप्रमाणे हवालादेऊन व अन्य कारणे नमूद करून सचिवांनी दुस-या विभागाच्या सचिवांना अंकित केले पाहिजेत. असे करण्यापूर्वी त्यांनी अन्य विभागांच्या सचिवांशीही अनौपचारिक चर्चा केल्यास जास्त योग्य होईल, कारण त्यांचा दृष्टीकोन विचारात घेऊन त्यांच्या मुद्द्यांचा परामर्श घेऊन प्रश्न/अशासकीय प्रस्ताव दुस-या विभागांकडे पाठवता येतील. हेतू एवढाच की, विभागाच्या सचिवांनी प्रश्न/प्रस्ताव वासंधी केलेल्या कार्यवाहीमध्ये त्यांनी स्वतः लक्ष घालून निर्णय घेतला आहे हे

निदर्शनास आले पाहिजे. अशा बाबी हाताळण्याची सध्याची, फक्त प्रस्तुत बाबीवर सहो करून पुढे टंकलण्याची जी प्रवृत्ती आहे तिला आळा बसला पाहिजे. असे झाल्यास, निदान विनाकारण होणारी टोलवा-टोलवी खचितच संपुष्टात येईल. या सूचना पाळल्या जात नाहीत असे आढळल्यास संबंधित विभागाचे सचिव हे याला जबाबदार राहतील हे निराळे नमूद करण्याची गरज नाही याची सर्व संबंधितांनी नोंद घ्यावी.

अशा प्रश्न/प्रस्तावासंबंधी खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी :-

- [अ] विधानमंडळ सचिवालयकडून विधान सभेत/परिषदेत मांडावयाचे प्रस्ताव, ठराव, प्रश्न इत्यादिसंबंधात संदर्भ आल्यानंतर तो प्रथम सचिवांना सादर करण्यात यावा.
- [ब] सचिवांनी तो संदर्भ विभागातच कार्यवाही करण्यासारखा असल्यास, संबंधित अधिका-यांकडे पुढील कार्यवाहीसाठी पाठवावा.
- [क] प्रश्नाधीन संदर्भात या विभागात कार्यवाही न करता अन्य विभागात कार्यवाही करणे आवश्यक आहे असे सचिवांचे मत असल्यास, शासनाच्या कार्यनियमावलीतील त्यासंबंधीची नोंद उद्धृत करून तसेच ज्या विभागास हा संदर्भ पाठवावयाचा आहे त्या विभागाची संदर्भित कार्यनियमावलीतील नोंद व तशाच प्रकारच्या अन्य विभागांशी संबंधित नोंदी यांचा संदर्भ देऊन, मेळ घालून मगच संदर्भ हस्तांतरित करण्यासाठी पाठवावा.
- [ड] तसे करताना प्रश्न किंवा ठराव यासंबंधात काही माहिती क्षेत्रीय अधिका-यांकडून/अन्य विभागांकडून मागवून घेण्यात यावी, म्हणजे पुढे त्यासाठी कालापच्यय होणार नाही.
- [इ] ज्या सचिवांकडे अशा प्रकारे हस्तांतरणासाठी प्रस्ताव आला असेल त्यांना जर प्रस्तावित हस्तांतरण मान्य नसेल तर त्यांनी देखील कार्यनियमावलीतील नोंदीच्या संदर्भात असे हस्तांतरण मान्य करणे का शक्य नाही याचा सविस्तर खुलासा करावा व मग प्रस्ताव सचिव [र. व का.] यांच्याकडे पाठवावा.
- [फ] सचिव [र. व का.] यांच्याकडे निर्णयार्थ अंकित केलेल्या प्रकरणी, ज्या विभागाचे प्रश्न/प्रस्ताव अन्य विभागाने हाताळावा असे प्रस्तावित केले असेल त्या विभागाच्या सचिवांनी वर नमूद केल्याप्रमाणे स्वतः लक्ष घालून त्यांच्या प्रस्तावापुढटयर्थ उचित कारणे दिली आहेत की नाहीत ते प्रथम पहावे. तसे केले नसल्यास, त्या विभागाच्या सचिवांकडे, या परिपत्रकाचा हवाला देऊन कागदपत्र परत करावेत.
- [ब] सचिव [र. व का.] यांनी देखील प्रश्नाधीन संदर्भावर ज्या विभागाने कार्यवाही करावी असे वाटत असेल त्या विभागाच्या कार्यनियमावलीतील नोंदीच्या अनुषंगाने आपले मत नोंदवावे. मग कागदपत्रे ज्या विभागाकडून कार्यवाहीची अपेक्षा आहे त्या विभागाकडे पाठवावीत.

[६] सचिव [र. व. का.] यांनी दिलेला निर्णय अंतिम असेल. कोणत्याही परिस्थितीत नस्ती मुख्य सचिवांना सचिव [र. व. का.] यांनी दिलेल्या निर्णयासंबंधात सादर करण्यात येऊ नये.

४. अनेक मागण्या असलेल्या निवेदनाबाबत किंवा मागण्यांबाबत जेव्हा तारांकित/अतारांकित प्रश्न अथवा अन्य कामकाजासंबंधात संदर्भ विभागांकडे आल्यास, तोज्वा विभागाचे मुद्दे/मागण्या जास्त असतील त्या विभाग ने हाताळावा. जर सर्वच विभागांच्या मागण्यांची संख्या सारखीच असेल तर संदर्भ ज्या विभागात प्रथमतः होईल त्या विभागने अन्य विभागांकडून माहिती मागवून तो हाताळावा.

५. मंत्रालयीन विभागांनी तसेच विभागांच्या सचिवांनी वरील सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्याबाबत दक्षता घ्यावी. याचे अनुपालन न करता नस्ती सामान्य प्रशासन विभागाकडे हस्तांतरणसाठी पाठविल्यास त्याची दखल घेतली जाणार नाही व यासंबंधात विलंब झाल्यास त्याची जबाबदारी त्या विभागांच्या सचिवांची राहिल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

१. कृ. भा. श्रीनिवासन :

मुख्य सचिव,

महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

सर्व अपर मुख्य सचिव/सर्व प्रधान सचिव/सर्व सचिव,

प्रत माहितीसाठी :-

मुख्यमंत्र्यांचे सचिव.